

## SECTION 4. ECONOMICS OF NATURE USE AND ENVIRONMENTAL PROTECTION

DOI: 10.46299/ISG.2024.MONO.ECON.3.4.1

### **4.1 Target guidelines of the mechanism for institutionalization of ecosystem payments as a prospective tool for restoration of the environment damaged by war**

Успішність практичної реалізації екологічної складової Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [219] багато в чому залежить від запровадження у вітчизняну управлінську практику повноцінної імплементації екосистемного підходу. Також однією з передумов ефективності перебігу економічних реформ у цьому напрямі є створення відповідного інституціонального середовища, в якому мають розвиватися ці трансформації.

При цьому зазначимо, що наразі в Україні значна увага приділяється амбітним планам майбутнього повоєнного відновлення економіки. Тому зростає нагальна потреба в пошуку інноваційних підходів та механізмів управління природокористуванням та забезпеченням відтворення порушених війною екосистем та їх послуг. На нашу думку, одним із ключових напрямів таких наукових досліджень може стати теоретико-методологічне обґрунтування механізму інституціоналізації екосистемних платежів (ЕП).

У свою чергу, для теоретико-методологічного обґрунтування й розкриття сутності проблеми розбудови механізму, за допомогою якого можна провести інституціоналізацію запровадження ЕП в Україні, важливого значення набуває визначення принципів інституціоналізації ЕП із позицій екосистемного підходу [220] та дослідження цільових орієнтирів розбудови механізму інституціоналізації ЕП як інструмента забезпечення сталого розвитку територій.

У широкому значенні концептуальне розуміння механізму інституціоналізації інтересів в екологічному праві трактується як «багатоаспектний тривалий процес формування такого еколого-соціального порядку (стану) у вигляді усталених функціональних інститутів у рамках соціально-економічної, політичної та правової системи, в умовах якого

відбудеться адаптація інтересів індивідів, колективів та їх груп до нормативних вимог, перетворення (трансформації) абстрактних правил на реальні та дієві моделі стабільної взаємодії» [221]. Отже, відповідно, цей процес спирається на наявні можливості й засоби, які є в державному регулюванні, й насамперед залежить від поставленої мети й визначених цілей щодо її досягнення.

Тоді у цьому сенсі механізм інституціоналізації ЕП слід розглядати як систему багатоаспектних (багатоцільових) заходів певного спрямування в інституційному полі, що об'єднує в своїй системі інструменти впливу, за допомогою яких може відбуватися активізація ЕП й інтегрування їх до сфери державних фінансів за рахунок чітко визначених цільових орієнтирів по досягненню поставленої мети. Зазначимо, що важлива роль у цьому аспекті відводиться публічно-приватним формам забезпечення сталого просторового розвитку [222, 223] як найбільш сприятливого середовища для запровадження ЕП в Україні. Отже, головною метою впровадження механізму інституціоналізації ЕП виступає побудова системи інституціональної підтримки інтеграції ЕП до сфери державних фінансів задля підвищення спроможності місцевих громад. Визначення головної мети дає підстави сформулювати відповідні ключові орієнтири для її досягнення, які відображені в наступних цілях:

*Ціль 1.* Забезпечення використання ЕП, їх імплементація до системи державних фінансів.

*Ціль 2.* Інституційна підтримка можливостей запровадження ЕП.

*Ціль 3.* Досягнення комплементарності інституцій ЕП з працюючою державною системою, що дозволяє забезпечити сумісність між правовою основою й можливостями ЕП.

*Ціль 4.* Ефективна організаційна підтримка ЕП за рахунок формування інституцій (організацій), спрямованих на супровід ЕП та їх імплементацію.

Розглянемо сутність визначених вище цільових орієнтирів детальніше.

*Ціль 1.* Забезпечення використання ЕП та їх імплементація до системи державних фінансів та екологічного обліку має значний потенціал для покращення управління природними ресурсами, збереження екосистем та їх

послуг. Переваги інтеграції ЕП до системи державних фінансів за допомогою інституціоналізації включають наступні кроки:

- *розробку стандартів та методології для обліку ЕП*, які враховуватимуть різноманітність екосистемних послуг та їх економічну оцінку;
- *імплементацию до державних фінансів* за рахунок включення до бюджетного процесу та фінансових звітів спеціальних розділів по збору та використанню коштів, що надходять від ЕП;
- *створення спеціальних фондів та механізмів* для ефективного управління коштами, зібраними через ЕП (можуть бути створені спеціальні фонди або механізми, які розподілятимуть ці кошти на проекти з охорони довкілля та відновлення екосистем);
- *створення нормативно-правової бази*, що передбачає розбудову відповідної правової платформи для забезпечення прозорості, відповідальності та ефективності використання ЕП в системі державних фінансів;
- *проведення консультації та тренінгів* із представниками територіальних громад, державних органів влади та громадськістю щодо переваг і вигід від упровадження ЕП в систему державних фінансів.

*Ціль 2.* Інституційна підтримка можливості запровадження ЕП є ключовим чинником для ефективного впровадження цього механізму та розвитку його потенціалу. Досягнення зазначеної цілі включає наступні кроки:

- *створення нових чи підтримку існуючих спеціалізованих інституцій* (наприклад, державних агентств, спеціальних фондів або неприбуткових організацій), які будуть відповідати за збір, розподіл та використання коштів, зібраних через ЕП;
- *розробка правового та регуляторного середовища* для підтримки інституціональної інфраструктури ЕП, включаючи розробку законодавства про збір платежів, стандарти адміністрування та використання коштів ЕП тощо;
- *забезпечення фінансової підтримки* з боку уряду чи міжнародних організацій у процесі створення та функціонування інституційної інфраструктури, що займається розробкою ЕП;

- *освіта та навчання* для посадовців, стейкхолдерів та громадськості щодо значення та потенціалу ЕП, а також їх ролі в інституціональній підтримці;
- *розробка системи моніторингу* та оцінки результативності інституційної підтримки ЕП для забезпечення ефективного використання їх ресурсів та досягнення поставлених цілей.

**Ціль 3.** Можливість комплементарності інституцій ЕП з працюючою державною системою. Передбачає законодавчу сумісність, механізм ЕП має бути ретельно вбудований у правову основу держави шляхом унормування правових засад збору, розподілу та використання коштів, отриманих через ЕП з метою забезпечення юридичної стабільності та прозорості в управлінні цими коштами.

Досягнення цієї цілі передбачає наступні кроки:

- *інтеграція механізму ЕП в бюджетний процес*, що дозволить ефективно розподіляти кошти на проекти з охорони довкілля та відновлення екосистем, враховуючи загальні пріоритети держави та інтереси територіальних громад;
- *удосконалення практики адміністрування*;
- *співпраця з державними та державно-приватними установами* для забезпечення координації та спільної роботи у напрямку збереження довкілля та відновлення екосистем;
- *розширення фінансових можливостей* державної системи у сфері запровадження ЕП, що розкриває значний потенціал від надходжень додаткових коштів за рахунок ЕП для реалізації проектів з охорони природи та сталого розвитку, переважно на засадах державно-приватного партнерства.

Таким чином, механізм ЕП, як складова державної системи, може сприяти забезпеченню сумісності між правовою основою та можливостями екосистемних платежів, що в свою чергу матиме вплив на підвищення ефективності й стабільності управління екосистемними процесами в цілому.

**Ціль 4.** Ефективна організаційна підтримка ЕП передбачає формування спеціалізованих інституцій та організацій, переважно на засадах державно-приватного партнерства, які будуть відповідати за супровід та імплементацію цього механізму. Досягнення визначеної цілі передбачає наступні кроки:

- створення спеціалізованого органу чи департаменту, який буде відповідати за координацію, управління та моніторинг ЕП на рівні держави;
- формування спеціального фонду або фінансової установи, відповідальної за збір, розподіл та використання коштів, зібраних через ЕП;
- створення мережі організаційних партнерів, які будуть співпрацювати з державними органами для реалізації проектів з охорони довкілля та відновлення екосистем, що фінансуються за рахунок коштів ЕП на засадах сучасних євроінтегративних бізнес-екосистемних механізмів управління;
- створення експертних груп чи комітетів, які будуть відповідати за розробку методології, стандартів та рекомендацій в контексті ЕП, а також за моніторинг їх реалізації й оцінку результатів.

Отже, проведення таких організаційних заходів сприятиме створенню ефективної системи супроводу та імплементації ЕП, що забезпечить їх успішну реалізацію та відповідність поставленим цілям збереження екосистем та сталого розвитку. Тоді як не впровадження механізму інституціоналізації ЕП може призвести до значних негативних наслідків. Деякі з них, наприклад, систематизовано в таблиці (табл.1).

**Таблиця 1**

**Можливі негативні наслідки від не впровадження механізму  
інституціоналізації екосистемних платежів**

|   | Негативні наслідки              | Прояв негативних наслідків                                                                                                                                                                                                                           |
|---|---------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1 | Втрата біорізноманіття          | Недостатня інституційна підтримка ЕП як стимулу до збереження екосистем та природних ресурсів збільшує ризики втрати біорізноманіття через знищення або деградацію природних середовищ                                                               |
| 2 | Загострення екологічних проблем | Відсутність комплементарності інституцій ЕП та нерозробленість фінансових стимулів, наприклад, для екологічно відповідального землеробства та використання функцій екосистем може призвести до збільшення забруднення, викидів парникових газів тощо |

Продовження таблиці 1

|   |                                                                |                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|---|----------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 3 | Втрата екосистемних послуг                                     | Неефективна організаційна підтримка ЕП в умовах розвитку бізнес-середовища може призвести до втрати екосистемних послуг, таких як регулювання клімату, очищення повітря та води, забезпечення родючості ґрунтів тощо                                                                                    |
| 4 | Погіршення якості життя та добробуту в територіальних громадах | Негативні економічні наслідки від втрати екосистемних послуг та загострення екологічних проблем можуть мати безпосередній вплив на погіршення якості життя та добробуту територіальних громад, зокрема здоров'я населення, доступу до чистої води та повітря, можливостей для рекреації та інші аспекти |

Таким чином, як видно з таблиці 1, не впровадження механізму інституціоналізації ЕП може мати серйозні негативні наслідки як для довкілля, так і для суспільства в цілому, підірвавши сталість та економічний розвиток територіальних громад.

Зазначимо, що розробка механізму інституціоналізації ЕП може переслідувати як короткострокові, так і довгострокові цілі. Такий розподіл цілей має принципове значення, адже вони можуть суттєво відрізнятися за змістом. У цьому контексті можна погодитися з думкою, що «для короткострокових цілей характерною є значно більша, ніж для довгострокових, конкретизація й деталізація в таких питаннях, як хто, що і коли повинен виконувати» [224].

Сутнісні ознаки короткострокових та довгострокових цілей механізму інституціоналізації ЕП можуть включати наступні завдання (табл. 2).

Таблиця 2

**Обґрунтування короткострокових та довгострокових цілей механізму  
інституціоналізації ЕП**

| Короткострокові цілі                                                                          |                                                                                                                                               | Довгострокові цілі                                 |                                                                                                                                                                                         |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Ціль                                                                                          | Сутність                                                                                                                                      | Ціль                                               | Сутність                                                                                                                                                                                |
| Розробка і впровадження законодавчої бази                                                     | Ухвалення та впровадження законодавчих актів та правил, які стосуються збору, розподілу та використання коштів ЕП                             | Забезпечення сталості та резильєнтності системи ЕП | Розробка механізмів та стратегій для забезпечення довгострокової стабільності та резильєнтності системи ЕП                                                                              |
| Створення адміністративної структури                                                          | Формування необхідної адміністративної інфраструктури для збору, адміністрування та моніторингу коштів ЕП                                     | Розвиток капіталізації природних ресурсів          | Збільшення капіталізації природних ресурсів та створення стійких джерел фінансування для охорони природи та відновлення екосистем                                                       |
| Забезпечення прозорості ЕП та участі представників територіальних громад та бізнес-середовища | Розробка механізмів для забезпечення прозорості у використанні коштів ЕП та залучення представників громадськості до процесу прийняття рішень | Підвищення ефективності та результативності ЕП     | Забезпечення постійного моніторингу та оцінки результатів використання коштів ЕП та розвиток механізмів для підвищення їх ефективності й результативності у довгостроковій перспективі. |

Отже, як видно із табл.2, короткострокові та довгострокові цілі постійно взаємодіють між собою та взаємодоповнюють одна іншу й спрямовані на досягнення сталого розвитку та збереження екосистем.

**Висновки**

Важливість досягнення вибраних цільових орієнтирів, зокрема щодо інтеграції ЕП до системи державних фінансів та екологічного обліку, полягає у збільшенні додаткових надходжень для фінансування проектів з охорони довкілля та збереження екосистем, створення стабільних джерел фінансування для таких цілей за рахунок ЕП та сприяє підвищенню усвідомлення

громадськістю важливості проблеми охорони навколишнього природного середовища.

Ключові напрями інституційної підтримки можливості запровадження ЕП, які передбачено в досягненні цілі 2 (створення нових чи підтримка існуючих спеціалізованих інституцій, розробка правового та регуляторного середовища, фінансова підтримка, освіта, моніторинг), є визначальним чинником для ефективного впровадження механізму інституціоналізації ЕП та розвитку його потенціалу.

Механізм ЕП в умовах запровадження публічно-приватних форм забезпечення сталого просторового розвитку сприятиме підвищенню сумісності між правовою основою та можливостями ЕП, що, в свою чергу, матиме вплив на більш ефективне й стабільне управління ресурсами екосистем. При цьому досягнення цілі 4, яка передбачає формування спеціалізованих інституцій та організацій, відповідальних за супровід та імплементацію цього механізму сприятиме ефективній організаційній підтримці ЕП.

Тоді як не впровадження механізму інституціоналізації ЕП може мати серйозні негативні наслідки як для довкілля, так і для суспільства в цілому: втрату біорізноманіття; загострення екологічних проблем; знищення/втрату екосистемних послуг; погіршення якості життя населення тощо.

Отже, в цілому, ефективність розбудови механізму інституціоналізації ЕП залежить від правильного вибору й обґрунтування як короткострокових, так і довгострокових ключових цілей. При цьому слід враховувати, що короткострокові та довгострокові цілі постійно взаємодіють між собою й мають взаємодоповнювати одна іншу.